

Könyvszemle

A kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményének katalógusa. Catalogul colecțiilor Biblioteca Maghiară Veche a Bibliotecii Academiei Cluj-Napoca. Szerkesztette és a bevezető tanulmányokat írta: Sipos Gábor. Scientia Kiadó – Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, Kolozsvár, 2004. 623 l.

Minden nagyobb könyvtárnak vannak féltve őrzött kincsei. Ezeket külön ve-szi nyilvántartásba, és biztonságosabb körülmények között őrzi. A legértékesebb kincsnek számítanak a kéziratos kódexek, s általában az egyetlen példányban fennmaradt kéziratok. A legelső, 1500-ig keletkezett nyomtatványokat ősnym-tatványnak nevezzük, s nemzetközileg is számon tartottak. A legrégebbi magyar nyomtatványokat, 1711-ig terjedően, először a kolozsvári egyetem tanára, Szabó Károly gyűjtötte össze három részes könyvészetben Régi Magyar Könyvtár cím-mel. Idesorolta az 1531-től megjelent magyar nyelvű nyomtatványokat, az 1473 után készült, Magyarország területén megjelent nem magyar nyelvű kiadványo-kat, továbbá a magyar szerzők 1480 óta külföldön, idegen nyelven kinyomtatott munkáit. Szabó anyaggyűjtését Hellebrant Árpád folytatta és Sztripszky Hia-dor egészítette ki. A teljes könyvészeti jegyzék újbóli kiadása Régi Magyarországi Nyomtatványok címmel 1971-ben kezdődött el. A Szabó Károly által felállított korszakhatár, 1711 azóta a magyar könyvtártudományban határkövé vált. Minden korábbi – a fenti három kategóriába sorolható – magyar vonatkozású kiadványt külön katalógusban tartanak nyilván, s fokozottabban – rendszerint elkülönítve – őrznek. Ezekből a kötetekből gyakran csak egy-két példány maradt fenn nap-jainkra, egyik-másiknak hiányosak a lapjai, gyakran éppen a címlapjukat tépték ki, úgyhogy azonosításuk is nehéz. Ugyanakkor régi szokás szerint tulajdonosuk többnyire beleírta nevét, néha a megszerzés időpontját, helyét is. Megjegyzéseket tett a szövegre, kötetre vonatkozóan. A legtöbb régi magyar kiadványnak külön története van, s gyakran fényt vet a birtokló könyvtár múltjára is.

A kolozsvári Akadémiai Könyvtár összmagyar viszonylatban is az egyik leggazdagabb Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményt őrzi. 1948-as megalakításától kezdve a három nagymúltú kolozsvári tanintézet, egy rendház és két vidéki püs-pökség-érsekség könyvgyűjteményét egyesítették égisze alatt.

Az 1579-ben alapított egykori jezsuita, majd piarista tanintézet – egy ideig egyetem – könyvgyűjteménye talán a leghányatottabb sorsú: a Farkas utcából

Kolozsmonostorra kerül, majd az óvári rendházba, aztán a Farkas utca nyugati végén felhúzott új épületekbe, s azokon belül is néhányszor áthelyezik, míg a líceum-épület földszintjén kialakítják szakszerűen berendezett helyiségeit. Érdekessége, hogy a jezsuita atyák a reformáció nyomdatermékeit is gyűjtögették, s rendszerint bejegyezték a kötetekbe a megszerzés évét. A téka magába olvasztotta a kolozsvári katolikus egyházközség és a nemesi konviktus könyvtárait. Első nagyobb rendezése 1831–1833 között zajlott, minden kötetbe latin feliratos pecsétet ütöttek. Az utolsó nagyobb számbavétel és a Régi Magyar Könyvtár anyagának különválasztása 1929-től kezdődően György Lajos vezetésével történt: akkor 243 kötetet vettek nyilvántartásba. Utóbb, már az akadémiai korszakban, 1961–1962-ben újabb leltározás alkalmával 400-nál több régi magyar könyvet azonosítottak. A mostani könyvészet 483 tételt sorol fel.

A kolozsvári Református Kollégium létesülése sem köthető biztos évszámhoz, még nehezebb könyvtárának alapítási idejét kikövetkeztetni. Így az 1624-ben elhunyt Csepei Sidó Ferenc kolozsvári lelkész 20 kötetes adománya tekinthető a létezés első biztos adatának. A gyűjtemény Apácai (sic!) Csere János idején költözött át a tanintézettel együtt az Óvárból a Farkas utcába, s az itt 1661–1667 között készült első könyvjegyzék már 575 tételt tartalmaz. Gazdagodása jórészt tanárok, lelkészek, tanítványok adományainak köszönhető. Sokáig a református templom csonka tornyában tartották a könyveket, a gyűjtemény így vészelt át az 1798-as nagy tűzvészt. A XIX. század elején épült mai ókollégiumban külön díszes, két emeletet összeolvasztó könyvtártermet alakítottak ki. 1819-ben költözött oda a téka. Gyarapítására az iskola a XIX. század elejétől már bizonyos pénzüsszeget is fordíthatott. Első szakszerű rendezését Gyulai Pál, a jeles költő és irodalomtörténész mint tanár-könyvtárnok kezdte el az 1850-es évek végén és Fekete Mihály folytatta. Valószínűleg ők kezdeményezték a Régi Magyar Könyvtár anyagának különválasztását. Aztán Szabó Sámuel, Török István, Kovács Dezső tanár-könyvtárosok rendezgették az állományt, 1871-ben minden kötetbe pecsétet ütöttek. Az 1925-ben bezárt szászvárosi Református Kun Kollégium könyvtárának egy részét a kolozsvári tanintézet kapta meg. A régi magyar könyvek szakszerű katalógusa az 1960-as években készült, s 688 kötetet tartalmaz. A jelen kiadványban 901 címet vesznek nyilvántartásba.

Az Unitárius Kollégiumot 1557-ben országgyűlési határozattal alapították, s nem 1568-ban, ahogy itt olvashatjuk, de kétségtelenül 1568-tól vált unitáriussá. Az évszázadok során aztán a tanintézet az óvári kolostor-épületből a Főtérre, majd a Magyar utcába költözött, ez utóbbi helyen is háromszor cserélt helyiségeket, míg végül – úgy tűnt – hogy az 1901-ben befejezett pompás iskolaépület első emeletének északi szárnyában végleges, megfelelő otthonra lelt. Az állományt 1603-ban és 1716-ban is katolikus szempontból szétválogatták, s az eretneknek vélt könyveket máglyán égették el. A gyűjtemény magába olvasztotta az egy-

házközség könyvtárát. Az akkor unitárius Szent Mihály templom sekrestyéjében menekült meg a tűzvésztől. A könyvtárt főleg tanárok és tanítványok ajándékai, hagyatékaik gazdagították. Az unitárius Főtanács 1781-ben egyenesen elrendelte, hogy az egyházi költségen külföldet járt lelkészek és tanárok kötelesek könyveik jegyzékét az egyháznak benyújtani, s ha utód nélkül halnak meg, tékájuk a kollégiumi könyvtárat gazdagítsa. Kifejezetten könyvgyűjtő unitáriusok nem egyszer hagyták több száz vagy éppen ezer kötetüket a főiskolai könyvtárnak. Petriyevith Horváth Boldizsár, Suki László, Bölöni Farkas Sándor, Gedő József, Brassai Samuel a legkiemelkedőbb adományozók. Nagyajtai Kovács István történész hagyatékából 80 kötet a régi magyar könyvek közé tartozik. „Jórészt ezeknek a bibliofiliájukról híres XIX. századi adományozóknak köszönhető, hogy az unitárius főiskola régi magyar könyvgyűjteménye oly gazdag XVI–XVII. századi kolozsvári és gyulafehérvári kiadványokban, az ő tudatos gyűjtésük és nagylelkű ajándékaik eredményeképpen az erdélyi unitáriusok reprezentatív könyvtára egyúttal az egyistenhívő magyarországi irodalom egyik legfontosabb őrzőhelyévé vált” – állapítja meg Sipos Gábor. A könyvtár a XX. század elején magába olvasztotta a tordai algimnázium könyvgyűjteményét is. A régi magyar könyvanyagot az 1889-től tanár-könyvtárosként tevékenykedő Kanyaró Ferenc vezetésével vehették nyilvántartásba, de nem különítették el a törzsanyagtól. Ez csak az akadémiai korszakban, az 1950-es évek folyamán történt meg. Az ekkor felállított katalógus szerint 578 kötet régi magyar könyv található 693 tételben az unitárius állományban. A kinyomtatott jegyzék 693 címet vesz nyilvántartásba.

A kolozsvári Ferences Zárda könyvtára egyidős a rend kolozsvári visszatelepülésével: 1725-ben kapták meg az óvári kolostorépületet. Maguk is gyűjtöttek, adományként is kaptak régebbi kiadású köteteket, más ferences rendházak gyűjteményeiből is kerültek ide kötetek. A XIX. század végén, majd a XX. század első felében is rendezték a könyvtárat. Állagában 112 régi magyar könyvet regisztráltak, a mostani leírás 110 címet ölel fel.

A balázsfalvi Görög Katolikus Érsekség Központi Könyvtára több összetevőből jött létre az 1916-ban emelt új épületben. Kezdetei 1750 körülre nyúlnak vissza. Az eleinte Fogarason székelő püspökség, a balázsfalvi bazilita szerzetesrend és a papképző szeminárium könyvtárai 1754-től kerültek közös vezetés alá. Adományokból és vásárlásokból folyamatosan gazdagodtak, 1835-ben leltározták őket, s egyesítésük 1853-ban történt Főegyházmegyei Könyvtár (Biblioteca Arhidieceșană) elnevezéssel. Az új elrendezést Timotei Cipariu bibliofil kanonok dolgozta ki. Saját ritka értékes 6–7000 kötetet számláló könyvgyűjteményét is 1887-ben a balázsfalvi könyvtárra hagyta. A főegyházmegyei és a görög katolikus főgimnáziumi s néhány kisebb könyvtár egyesítéséből jött létre az 1949-ig működő Központi Könyvtár, az erdélyi románság leggazdagabb könyvgyűjteménye. Ennek az 1970-es években felállított katalógusában 66 régi magyar könyvet találtak, a mostani nyomtatott jegyzék 64 címet sorol fel.

A legkisebb gyűjtemény Szatmárról származik, az ottani Római Katolikus Püspöki Könyvtár töredékéből. A szatmári püspökség 1804-ben szakadt ki az érseki rangra emelt egri püspökségből. A püspöki káptalan rövidesen könyveket is gyűjtött. Schlauch Lőrinc püspök már tudatosan fejlesztette a könyvtárat. Mészlényi Gyula püspök pedig 1891–1892-ben díszes új könyvtárárpületet emeltetett. 1905-ben itt kb. 60000 kötetet őriztek. Miután ezt a püspökséget és papképző szemináriumát a román kommunista hatalom megszüntette, szóródásnak indult könyvtárat részben az Akadémia kolozsvári fiókja menekíthette el. Az akadémiai leltárban 43 régi magyar könyv, a mostani kiadványban 46 cím szerepel.

Az 1948 nyarán hozott „tanügyi reformmal” az összes romániai felekezeti iskolát államosították, a következő évben a katolikus rendházakat számolták fel, a görög katolikus felekezetet pedig betiltották, illetve az ortodox egyházba olvasztották. Az így gazdátlanul maradt könyvtárakat egyesítették a kolozsvári Akadémiai Könyvtár keretében. A három iskolai könyvtár egyelőre régi helyiségekben maradt, a kollégiumépületekben, míg a többi könyvgyűjteményt Kolozsvárra szállították, s itt az Egyetemi Könyvtár raktárában őrizték. Hosszas vajúdás után 1974–1975-ben felépült a Farkas utca közepén az egykori Apácai-ház helyén az Akadémiai Könyvtár új, a környezettől elütő, bántóan modern és szakmai szempontból sem megfelelő kétemeletes épülete, s 1975–1976 folyamán ide helyezték át a könyvtár valamennyi gyűjteményét. Szerencsére a jelzeteket meghagyták, illetve egy-egy betűvel toldották meg (C = katolikus, R = református, U = unitárius, F = Ferenc-rendi, B = balázsfalvi, SM = szatmári) utalva a származásra. Az 1980-as években a cédula-katalógust egységesítették.

Sipos Gábor négy könyvtárszakot végzett tanítványa (Kovács Mária, Kuszálik Eszter, Sántha Emese, Szőke Imola) segítségével e könyvtár régi magyar kötetit katalogizálta. Három évig tartó munkájuk során minden kötetet kézbe vettek, a rongált kötésűeket vagy éppen kötetleneket kartonnal burkolták és széles szaggal kötötték át, gerincükre felírták a jelzetet. Sikerült néhány kötetet azonosítaniuk, lappangó köteteket megtaláltak, pár esetben a törzssanyagból emeltek ki Régi Magyar Könyvtárba illő kiadványokat.

Tulajdonképpen hat katalógust állítottak össze – állományonként. S ezekhez járul az akadémiai időszakban beszerzett 15 idesorolható kötet jegyzéke. (Ezek jelzete: N-nel kezdődik.) Az egyes kötetek leírása az állományokon belül betűrendben történik, a szerző neve vagy a cím első szava szerint. A latinositott szerzői neveket a szakirodalom szerint egységesítették. A hosszú, barokk címeket értelmes mondatra rövidítve kipontozással egyszerűsítették. A cím után feltüntetik a nyomtatás helyét, a megjelenés évét, valamint a nyomda/nyomdász nevét. Ezt követi a formátum és a lapszám jelölése. Ahol hiányzik a címlap, szögletes zárójelbe teszik adatait a szakirodalom alapján. A további leírás már a könyvtár példányának sajátosságaira vonatkozik: a kötés jellemzése és megbecsülhető kora, kolligátumban elfoglalt helye, tulajdonos-bejegyzések, pecsétek, érdekesebb

kézíratos beírások. A cikkely rendszerint a Régi Magyar Könyvtár (RMK) esetleg a Régi Magyar Nyomtatványok (RMNy) katalógusszámával zárul. A könyvtári azonosító jelzet mindig a tétel első sorának végén található.

A kötetnek van egy általános tájékoztató bevezetője, s minden egyes gyűjtemény előtt külön történeti összefoglalás található. Ezeket Sipos Gábor jegyzi. Román fordításban is olvashatók. Az egyes gyűjtemények katalógusa után személy- és helynévmutató, valamint nyomdamutató található. A könyvet a szakirodalom felsorolása, a rövidítések feloldási jegyzéke, valamint a szerzők néhány életrajzi adata zárja.

Az összesen 2241 Régi Magyar Könyvtárba tartozó kötetnek jó lett volna egy közös mutatót is készíteni, hogy az érdeklődő, kutató gyorsabban tájékozódjék. Meggondolkoztató, hogy az egyes felekezetek e könyvgyűjteményeikre igényt tartanak, s esetleg a közeljövőben újra szétválnak az állományok. A kötet az újabb gyakorlat szerint a régebbi szerzők származáshelyre utaló nevét mai helyesírással közli: Apácai, Károlyi, Szenci.

A Régi Magyar Könyvtár unitárius állagának számbavétele egyház- és valástörténeti szempontból különösen fontos. Hiszen az unitárius vonatkozású nyomtatványoknak ez a legteljesebb gyűjteménye. Dávid Ferenc, Enyedi György művei több mint 20–20 tételben szerepelnek, Heltai Gáspárnak 10-nél több kötete található itt. De a possessor-bejegyzésekből még az újabb kori tulajdonosokra, könyvgyűjtőkre is fény derül. Csak elismeréssel nyugtázhatjuk, hogy a Lakó Elemér összeállította unitárius kézirat-katalógus 1997-es kinyomtatása után most már a régi könyvtár jegyzéke is nyomtatványként áll a kutató rendelkezésére.

E könyvészet 2004-es impresszummal 2005-ben jelent meg a Sapientia Alapítvány (Kutatási Programok Intézete) „Sapientia Könyvek” sorozata 28. kötete-ként.

DR. GAAL GYÖRGY

Eszmék – Gondolatok

AZ ÉLET ÉRTELMÉRŐL (3)

Élni szeret az ember, mert élni jó. Az ember élete más emberekben kezdődik, életét másoknak köszönheti. Az egyik embernek a másikért és a többiekért érdemes élnie, bármi legyen is a foglalkozása, hivatala vagy küldetése, egyszerűen életfeladata. Ennek hűséges és szorgalmas teljesítése tartalmat és értéket ad az életének. Az életfeladat igen sokféle lehet, és teljesítésében különböző értékű is. Az életfeladat odaadó teljesítése úgy kitöltheti az ember életét, mintha csak azért élne. Különösen azok az emberek, akik szeretik az életfeladatukat, könnyen tartják azt életük értelmének is. Nem nehéz tehát életünk feladatát összetéveszteni életünk értelmével.

Ha a semmiből a semmibe megyünk, és közben egy ideig vagyunk valami, azért kár volt elindulni. Azért lenni, hogy aztán ne legyünk, ennek nincs értelme. Ha már lettünk, akkor mindig legyünk. Így már érdemes. De meg kell találnunk azt, amiért valóban érdemes. Ez az életünk értelme. *(Temesi József)*

Amikor az emberek megkérdezik tőlem: „Mi az Ön személyes életcélja?” – mindig azt válaszolom: „Én egyszerűen csak meg akarom változtatni a világot.” Mosolyognak, és azt mondják: „Ön örült!” és én azt mondom nekik: „Igazuk van, örült vagyok. De egy égő tűz van bennem, és ezzel a tűzzel meg fogom változtatni a világot a gyenge egészségem, a szűkös időm ellenére, és a rengeteg munkám mellett. Igen, örült vagyok. De ebben a rászoruló világban meg tudok valamit változtatni, jobba tudok tenni. És ezt együtt fogjuk tenni, együtt, összefogva mindannyian. Az új és a jobb velünk és rajtunk keresztül jön majd létre. Istennel együtt alkotva valósul meg...” Valamit mindenképpen lehet és kell tenni a rossz, a szenvedés ellen. Valami meg fog változni, ha akarjuk. Ez az én mélységes hitem. *(Henri Boulad)*

Mi az élet célja? Madách szerint a küzdés. „Sors nyiss nekem tért, hadd tessek az emberiségért valamit!”, vallotta Petőfi. Életünk során át valósítjuk meg önmagunkat, bontakoztatjuk ki személyiségünket, állítják mások, hozzátevé: ez csak a személyes és a közösségi kapcsolatokban valósítható meg. Merjük kimondani: az élet célja a szeretet. Az eget-földet átfogó szeretet, amelyből lettünk, amelynek hatalmas, mégis rejtett vonzásában élünk. (...)